

De Middelnederlandse onpersoonlijke constructie en haar grammaticale concurrenten

Semantische motivering van de argumentstructuur

FRIEK VAN DE VELDE*

Abstract

Middle Dutch verbs of perception and cognition can occur in the impersonal construction: the third person singular verb takes a dative argument and a genitive argument, respectively encoding the semantic roles of experiencer and source. As has not always been recognised, however, such verbs can occur in other constructions as well. This article claims on the basis of corpus evidence that the impersonal construction, which is traditionally considered something of a syntactic aberration, is part of a well-structured set of different constructional possibilities. The wide array of constructions can be semantically motivated in that the construction accurately indicates the agency of the experiencer. A consequence of this claim is that the argument structure of verbs of perception and cognition, but probably of other verbs as well, is not to be stipulated ad hoc in the lexicon, but is in part to be considered as contributing to the semantics of the sentence.

1 Inleiding

Dit artikel biedt empirische evidentie voor de stelling dat de Middelnederlandse constructie geen grammaticaal curiosum is, maar, net als andere constructies, semantisch goed gemotiveerd kan worden. De opbouw van het artikel ziet er als volgt uit. In §2 wordt de syntactische vorm van de onpersoonlijke constructie behandeld; §3 behandelt de semantiek van de onpersoonlijke constructie en van de werkwoorden die onpersoonlijk gebruikt kunnen worden; §4 gaat dieper in op de verhouding tussen de onpersoonlijke constructie en de grammaticale 'concurrenten' ervan. In die paragraaf wordt ook de centrale hypothese van het artikel uitvoeriger toegelicht; in §5, de belangrijkste paragraaf, wordt uitgebreid evidentie aangehaald voor die centrale hypothese. §6 tenslotte somt de belangrijkste bevindingen van het onderzoek op.

* Adres: Departement Linguïstiek, KU Leuven, Blijde-Inkomststraat 21, 3000 Leuven, België. E-mail: <freek.van-develde@arts.kuleuven.ac.be>. Ik dank Joop van der Horst en Karel van den Eynde voor commentaar bij eerdere versies van de tekst en Kris Heylen en An Carbonnez voor de hulp bij de statistische dataverwerking. Verder heb ik de suggesties van de beoordelaars van *Nederlandsche Taalkunde* erg gewaardeerd.

2 Syntaxis: de onpersoonlijke constructie

Het Middelnederlands heeft – net zoals het Middelnegels en het Middelduits – een zgn. onpersoonlijke constructie. Een voorbeeld:

- (1) den apostelen wonderde des
(de apostelen verwonderden zich erover)

De syntactische vorm van zulke onpersoonlijke constructies wijkt af van de gebruikelijke transitieve constructie met een subject in de nominatief en een direct object in de accusatief: een van de argumenten staat in de datief (of in een voorzetselgroep); een ander argument staat in de genitief (of in een voorzetselgroep), tenminste, als het geen sententiële vorm heeft. In dat laatste geval kan er al dan niet een voorloppig prepositioneel object, genitiefobject of datiefobject staan, waaraan de casusmarkering gehecht kan worden. Een voorbeeld (ontleend aan Van der Horst, 1985:40):

- (2) Lieve kint, dies gedinctet mi, dattie sake recht also gevel.
(Lief kind, ik herinner me dat die zaak inderdaad op die manier geschiedde.)

Verder moet nog vermeld worden dat het werkwoord in de derde persoon enkelvoud staat, ongeacht het getal van de argumenten.

3 Semantiek: processen van gewaarwording

Opvallend is dat de meeste, zo niet alle werkwoorden die in de onpersoonlijke constructie voorkomen, behoren tot de klasse van de *processen/werkwoorden van gewaarwording* (*experience processes, psych verbs, mental verbs, verbs of perception and cognition*), waaraan de semantische rollen *ondervinder (experiencer)* en *bron (source, stimulus)* verbonden zijn. Enkele voorbeelden (Van der Horst 1985):

- (3) bedenken, behagen, berouwen, dromen, eisen, ghebreken, ghedenken, ghelusten, ghenoeogen, gruwen, herdenken, hongeren, jameren, langhen, lusten, twivelen, vaken, verdrieten, vergheten

Dergelijke processen van gewaarwording laten zich niet zonder meer in een transitief schema inschakelen, waarbij het subject (in de nominatief) typisch een agens is, terwijl het object (in de accusatief) doorgaans een patiëns is. In transitieve zinnen wordt een

1 De termen zijn niet allemaal synoniem. Het zou echter te ver leiden de nuances tussen de verschillende termen die in de literatuur gebruikt worden te onderscheiden. In wat volgt, worden de termen *processen van gewaarwording* en *werkwoorden van gewaarwording* gebruikt. Het verschil tussen de twee is dat *processen* de semantische kant benadrukt, terwijl *werkwoord* het vormelijk aspect benadrukt.

transfer uitgedrukt van het subject naar het object. In het archetypische geval is het sub-
ject het causale vertrekpunt van de handeling, en het object het eindpunt.²

Bij processen van gewaarwording daarentegen, vertrekt de causale transfer vanuit
beide richtingen. In het voorbeeld *Den apostelen wonderde des is de bron, des, de aanleiding*
tot de gewaarwording, maar net zo goed kan beargumenteerd worden dat het de aposte-
len zijn, die vanuit zichzelf iets gewaarworden, die zich verwonderen over iets.³

De incongruentie tussen het transitieve schema en het bron-ondervinder-schema maakt
dat er binnen een taal en tussen talen heel wat variatie is. Soms krijgt de bron het statuut
van subject (nominatief), terwijl de ondervinder het statuut heeft van een object (direct of
indirect object) (cf. Palmer 1994:40). Een andere keer is de ondervinder subject. De twee
mogelijkheden kunnen geïllustreerd worden aan de hand van de volgende zinnen:

- (4) a Ik houd van peren.
b Peren bevallen me.

Croft (1993) spreekt van "experienter-subject"- en "experienter-object"-constructies.
Heel wat linguïsten maken een binaire oppositie: óf de ondervinder is subject, óf de bron
is subject. Een dergelijke binaire oppositie is echter ontoereikend voor het Middelneder-
lands, waarbij in sommige gevallen geen subjectstatuut wordt toegekend,⁴ en er door mid-
del van naamvallen toch een onderscheid gemaakt wordt tussen ondervinder en bron. Als
aanvulling op de tweedeling *experienter-subject* en *experienter-object*, zegt Croft (1993:64-65)
wel dat

there should exist languages in which (...) either experienter and source are case-mar-
ked identically – though not conjoined – or one of the arguments (usually the expe-
riencer) is assigned a 'neutral' case marking (neither initiator nor endpoint [of the cau-
sal chain, fv]).

- 2 Dat de transitieve constructie met een agens en een patiens inderdaad de archetypische constructie is (in accu-
satieve talen), wordt aannemelijk gemaakt door o.a. Langacker (1991). Dat idee wordt ook staande gehouden
door Thompson & Hopper (2001:52) en door Scheibman (2001:86), met dit voorbehoud dat de 'cardinale' tran-
sitive constructie niet in alle genres de frequentste is.
- 3 De causale richting van de gewaarwording is een oud zeer in de taalkunde en de filosofie: richt de ondervin-
der zijn aandacht op een bron, of dient de bron zich aan bij de ondervinder? Het is allerm minst uitgesloten dat
sprekers van het Middelnederlands andere opvattingen hadden dan de sprekers van het huidige Nederlands.
De onpersoonlijke constructie bij werkwoorden van perceptie biedt misschien een doorkijk van die opvatting.
Wat er ook van zij, het verband tussen de constructie en de opvattingen over perceptie zijn stof voor een ander
(soort) onderzoek.
- 4 In een generatief geïnspireerd artikel als Van den Berg (1985) wordt er een onzichtbaar *pro* aangenomen, zodat
voldaan is aan de subjectsverplichting. Voor terechte en helder geformuleerde tegenargumenten tegen de aan-
name van een *pro*, zie Weerman (1988). De notie *subjeet* wordt bij Weerman opgerekt zodat ook Middelneder-
landse constituenten die niet in de nominatief staan eronder verstaan worden. Het is niet de bedoeling van dit
artikel om die (niet oncontroversiële) analyse aan te vechten, noch ze te verdedigen, al denk ik dat er goede
argumenten voor zijn. Zo wordt de claim van Weerman gesteund door de analyse van Allen (1986), die aan-
nemelijk maakt dat een dummy subject in het Oudengels in onpersoonlijk geconstrueerde processen van
gewaarwording minder frequent is dan in andere constructies zonder verplicht subject. Het probleem ligt bij de
moeilijke definitie van de misschien wel onbruikbare notie *subjeet*. Om problemen te vermijden wordt met *sub-
jeet* in wat volgt bedoeld: 'een constituent in de nominatief', zonder theoretische claims. Het is m.a.w. gewoon
een werkbeleg.

Dat tweede komt al aardig in de buurt van de Middelnederlandse onpersoonlijke con-
structie, al blijkt uit de voorbeelden die hij geeft, dat zo'n *neutral case* niet zonder meer het
zelfde is als (bijvoorbeeld) een datief.

Het is niet toevallig dat de op het eerste gezicht vreemde onpersoonlijke constructie
met een participant in de datief en een in de genitief bij processen van gewaarwording
opduikt: het vormelijk niveau (de casusmarkering) weerspiegelt tot op zekere hoogte het
betekenisniveau (de semantische rollen).

Voor de link tussen de datief en de semantische rol van ondervinder bestaat er typo-
logische evidentie. Zo merken Blake (1994:145-147), Palmer (1994:40-44, 48, 49, 81, 85)
en Comrie (1989:61) op dat de ondervinder vaak in de datief staat, in genetisch niet-ver-
wante talen en Langacker (1991:324-329) geeft een schematische verklaring voor de ver-
wantschap tussen de semantische rol van ontvanger (*recipient*) en die van ondervinder
(*experienter*). Een aanzet tot verklaring voor de betekeniscluster van de Nederlandse datief
kan gevonden worden in Geeraerts (1998).

Aan de andere kant is het ook gebruikelijk (met name in heel wat Indo-Europese
talen) dat de genitief de bron uitdrukt (cf. Blake, 1994:6, 151).⁵ Weijnen (1971:39) meldt
over de genitief:

Overdiep (...) zegt dat hij van oudtijds aanduidde: het gedeeltelijk getroffen of slechts
benaderd object. Als zodanig trad hij in het **Indogermaans** op als adverbale genitief
bij werkwoorden die betekenen: 1) **waarnemen**, 2) **regeren**, **beschikken over**, 3)
eten, drinken, genieten, 4) **geven**, **nemen**, 5) **bemachtigen**, 6) een bepaald doel na-
streven. [markering toegevoegd. fv]

Als de datief als betekenis(aspect) 'doelwit' (*target*) of 'ontvanger' (*recipient*) heeft, en de
genitief 'bron' (*source*), dan is de Middelnederlandse onpersoonlijke constructie geen syn-
tactische aberratie meer, maar geven de naamvallen op een doorzichtige manier de
semantische rollen weer.

4 Syntaxis en semantiek: concurrerende constructies

4.1 Variatie en correlatie van constructies bij verschillende werkwoorden van gewaarwording

De Middelnederlandse naamvallen markeren in de onpersoonlijke constructie de betrok-
ken semantische rollen, zoals uit de vorige paragraaf mocht blijken. De onpersoonlijke
constructie is echter lang niet de enige constructie die bij processen van gewaarwording
gebruikt wordt. De zgn. 'onpersoonlijke werkwoorden' komen ook voor in niet-onper-
soonlijke constructies, of in constructies die niet alle kenmerken van de onpersoonlijke
constructie vertonen (vandaar dat het correcter is om te spreken van *onpersoonlijke con-
structies*, dan van *onpersoonlijke werkwoorden*). Ter illustratie enkele voorbeelden uit het

- 5 Het is verleidelijk te veronderstellen dat wanneer de genitief zowel de bron van een proces van gewaarwor-
ding, de partitief, als de bezitter kan uitdrukken, dat de overkoepelende betekenis van de naamval 'bron' is,
respectievelijk bron van de waarneming/gewaarwording, bron van het geheel en bron van het bezit.

Middelnerlandsch Woordenboek (1998) met het 'onpersoonlijke werkwoord' *verwonderren* (de syntactische analyse is, terminologie inluis, overgenomen uit het woordenboek). Naast de onpersoonlijke constructie komen ook de volgende constructies voor:

- (5) *intransitief met persoonlijk subjeet*:
 Als die ridder dit aldus ghedaen hadde, verwonderde die coninc ende versprac sijn wedersake ende verhief den ridder in meerre eren
 (Toen de ridder dit op die manier gedaen had, was de koning zeer verwonderd en hij besipste sijn tegenstander en betuigde de ridder (nog) meer eer.)
- (6) *met de zaak als subjeet en de datief van de persoon*:
 Dit verwonderde den juge noch mere
 (Dit verwonderde de rechter nog meer)
- (7) *wederkerend*:
 Want ic en can my niet verwonderen, hoe dat soo menich mensche versaecht mach sijn ende vervolt van dus cleine(n) relieve.
 (Want ik kan me er niet genoeg over verwonderen, hoe zo menig man verzadigd en gevuld kan zijn met zo'n klein kliekje.)

Er is dus veel mogelijk wat de constructie betreft bij processen van gewaarwording, maar dat betekent niet dat willekeur troef is. In wat volgt, wordt nagegaan hoe de verschillende constructies zich tot elkaar verhouden, en in het bijzonder wat de plaats van de onpersoonlijke constructie is in dat plaatje. De volgende hypothese wordt onderzocht:

- (8) Voor processen van gewaarwording geldt dat het gebruik van een bepaalde constructie (de onpersoonlijke constructie inluis) semantisch gemotiveerd is.

Er wordt uitgebreide corpusevidentie aangedragen voor de veronderstelling dat die motivering verloopt aan de hand van de parameter *agentiviteit* (*agentivity, agency*). Sommige constructies stellen de ondervinder in een agentiever daglicht dan andere. Het ligt niet voor de hand hoe het agentiviteitsgehalte van een Middelnerlandsche ondervinder op een wetenschappelijke manier gemeten moet worden. Een analyse van de semantiek van constructies loopt snel het gevaar circulaer te worden. Een voorbeeld daarvan is de redenering die Croft (1993) hanteert om het verschil tussen *experienter-subjeet*-werkwoorden en *experienter-objeet*-werkwoorden te verklaren: *werkwoord* *zou* staat in constructie zo omdat de semantiek van het werkwoord dat vereist, maar diezelfde semantiek hangt af van de constructie: *fear* (experienter-subjeet) en *frighten* (experienter-objeet) hebben een andere semantiek omdat ze met verschillende constructies voorkomen.

Om circulariteit en natte-vingerwerk te vermijden, wordt de volgende onderzoeksopzet gekozen: van drie verschillende werkwoorden van gewaarwording wordt de argumentstructuur onderzocht. De drie werkwoorden zijn zo gekozen dat ze op basis van hun lexicaal semantiek duidelijk verschillen op het vlak van agentiviteit (van hun ondervinder), een begrip dat infra scherper gedefinieerd wordt. De verschillende constructies die gebruikt worden bij deze werkwoorden, worden vervolgens eveneens gerangschikt vol-

gens agentiviteit van de ondervinder. Dan wordt nagegaan of agentievere werkwoorden vaker voorkomen met agentievere constructies (en vice versa).⁶ Statistische tests moeten garanderen dat de vastgestelde correlatie niet aan toeval toegeschreven moet worden.

Naar het einde van het artikel toe (cf. 5.4) wordt de vraag naar een verklaring voor het bestaan van de structurele variatie kort gesteld. De verklaring voor de *correlatie* tussen constructies en werkwoorden laat immers de vraag naar het bestaan van constructionele *variatie* binnen één werkwoord onbeantwoord. De hypothese is dat de variatie op basis van hetzelfde principe kan worden verklaard als de correlatie: de constructie geeft weer hoe *agentief* de ondervinder opgevat moet worden, en met name bij de processen van gewaarwording is er daarbij ruimte voor variatie. Dat sommige constructies toch vaker bij het ene werkwoord dan bij het andere voorkomen, hoeft niet te verbazen: de lexicaal semantiek van het werkwoord is ook weer niet zo rekkelijk dat alles voorkomt. De constructie heeft dus zelf ook een semantische waarde, die ten eerste aansluit bij de brede semantiek van het werkwoord (vandaar de correlatie) en ten tweede aangeeft hoe het werkwoord in de context precies geïnterpreteerd moet worden (vandaar de variatie).⁷

4.2 Motivering van de werkwoordselectie en de parameter agentiviteit

Om te onderzoeken of werkwoorden van gewaarwording met een verschillende graad van agentiviteit van de ondervinder significant verschillen wat hun argumentstructuur betreft, zijn er drie werkwoorden geselecteerd die aan de volgende kenmerken voldoen: ze drukken een proces van gewaarwording uit; ze kunnen in de onpersoonlijke constructie voorkomen; er is voldoende citatenmateriaal beschikbaar om betrouwbare tellingen uit te voeren en ze zijn op basis van hun lexicaal semantiek duidelijk onderscheiden wat hun ondervinder betreft. De volgende drie werkwoorden zijn geselecteerd:

- (9) a denken
 b wonderen
 c ontbreken

Bij elk van die drie werkwoorden zijn ook enkele morfologisch erg verwante werkwoorden toegevoegd, zodat het eigenlijk om drie *groepen* gaat:

- (10) a denken, bedenken, gedenken
 b wonderen, verwonderen
 c ontbreken, gebreken

⁶ Agentievere werkwoorden en agentievere constructies zijn hier en in wat volgt, kortere alternatieven voor respectievelijk werkwoorden met een agentievere ondervinder en constructies met een agentievere ondervinder.

⁷ Dat de gebruikte constructie als een soort sjabloon een relatief autonome bijdrage levert aan de semantiek van de zin (voor zover de lexicaal semantiek van het werkwoord dat toelaat dus) in plaats van ad hoc in het lexicon gestipuleerd te zijn, is geen nieuwe gedachte; ze duikt bijvoorbeeld ook op in Construction Grammar (cf. Goldberg 1995). De compatibiliteit met verschillende taalkundige theorieën staat in dit artikel echter niet centraal.

Dat naast *denken*, *wonderen* en *ontbreken* ook nog morfologisch verwante werkwoorden toegevoegd zijn, heeft verschillende redenen. Ten eerste komen alle genoemde werkwoorden voor in de onpersoonlijke constructie. Ze vertonen ook daarnaast vergelijkbaar constructieel gedrag. Verder komen de werkwoorden binnen een groep heel goed overeen wat hun betekenis aangaat: *denken*, dat in het Middelnederlands nog transitief met een (lexicale, niet-sententiële) nominale constituent voorkomt, is qua betekenis waarschijnlijk veel minder onderscheiden van *bedenken* en *gedenken*, dan in het huidige Nederlands het geval is. Dat kan ten dele hieraan te wijten zijn dat sommige prefixen, zoals bijvoorbeeld *ge-*, productiever en in een ruimere distributie (niet alleen ter vorming van deelwoorden) voorkwamen in het Middelnederlands dan in het huidige Nederlands. In tegenstelling tot huidige Nederlands *denken* en *gedenken* is het voor hun Middelnederlandsse tegenhangers veel minder vanzelfsprekend ze te beschouwen als verschillende lexemen. Een bijkomend onderdeel tenslotte is dat de ruimere beschouwing het cijfermateriaal aanzienlijk betrouwbaarder maakt, omdat er meer voorbeeldzinnen geteld kunnen worden.

Dat de drie groepen werkwoorden reële verschillen vertonen wat de agentiviteit van hun ondervinder aangaat, wordt duidelijk wanneer het gebruik van de parameter *agentiviteit* scherper gedefinieerd en gemotiveerd wordt.

Het gebruik van de parameter agentiviteit is niet toevallig: agentiviteit speelt een belangrijke rol in de taal in het algemeen en in argumentstructuur in het bijzonder. De band tussen agentiviteit en transitiviteit wordt o.a. aangetoond in Hopper & Thompson (1980) en Langacker (1991:322). Du Bois (1985:355) beschouwt agentiviteit als een van de constituerende factoren van accusatieve (in tegenstelling tot ergatieve) systemen en Comrie (1989:59) plaatst de (syntactisch relevante) semantische rollen op een continuum dat de mate van 'controle' aangeeft. Zoals verderop wordt aangegeven, vormt 'controle' een van de belangrijkste aspecten van agentiviteit.

Om de parameter *agentiviteit* te operationaliseren wordt gewerkt met de analyse van Lakoff (1977) (gememoreerd in Van Belle en Van Langendonck 1992), die stelt dat *agentiviteit* een concept is dat de volgende prototypische semantische kenmerken (*features*) behelst: [+volition], [+control], [+source (or causation)], [+responsibility] (Lakoff 1977). Het verschil in ondervinder-agentiviteit tussen de drie groepen werkwoorden, komt tot uiting in deze kenmerken. Het kenmerk *source (or causation)* wordt hier buiten beschouwing gelaten: het is onbruikbaar voor processen van gewaarwording, precies omdat bij zulke werkwoorden de causale keten problematisch is (cf. supra). De drie groepen werkwoorden vertonen duidelijk verschillen:

	(ge/be)denken	(ver)wonderen	ont-/gebreken
[responsibility]	+	+/-	-
[volition]	+	+/-	-
[control]	+/-	-	-

Tabel 1: Componenten van agentiviteit

De tabel laat duidelijk zien dat de ondervinder-agentiviteit van de werkwoorden afneemt bij het vorderen naar rechts in de kolommen. Anders gezegd: *(ge/be)denken* is agentiever dan *(ver)wonderen*, dat op zijn beurt agentiever is dan *ont-/gebreken*.

Het verschil in agentiviteit van de ondervinder kan ook uitgelegd worden door te verwijzen naar de mate waarin de ondervinder mentale activiteit verricht: bij *ont-/gebreken* is die activiteit het geringst: het is best mogelijk dat de ondervinder iets ontbreekt zonder dat hij daar zelf bewust van op de hoogte is. Als hij wel op de hoogte is, dan zal hij geen mentale controle hebben over het gebrek. Bij *(ver)wonderen* ligt dat al anders: de ondervinder verricht mentale activiteit en hij is op de hoogte van zijn verwondering. De mentale controle over de verwondering is echter niet zo groot. De ondervinder is mentaal het actiefst bij *(ge/be)denken*: hij moet mentale inspanning verrichten en hij heeft een grote mate van controle over zijn gewaarwording, die in de meeste gevallen bewust stopgezet kan worden.

De classificatie van de drie groepen werkwoorden aan de hand van de parameter *agentiviteit* kan nog beargumenteerd worden met de distributie van de hulpwerkwoorden: zoals uit het corpusonderzoek in paragraaf 5.3 (infra) blijkt, komen de agentievere hulpwerkwoorden vaker voor bij de agentievere werkwoorden van gewaarwording.

4.3 Overzicht van de argumentstructuur

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de verschillende constructiemogelijkheden van de drie groepen werkwoorden die in de vorige paragraaf aan bod gekomen zijn. Als corpus is het materiaal gebruikt uit het Middelnederlandsch Woordenboek (1998) (in wat volgt, afgekort als MNW). Een beschrijving van de opzet en de problemen van het corpusonderzoek komen in appendix aan bod.

Volgende constructies kunnen onderscheiden worden.

A Regulier transitief met ondervinder in de nominatief en bron in de accusatief

Heel wat werkwoorden waaraan de semantische rollen van *ondervinder* en *bron* gekoppeld zijn, kunnen in het (hoofdzakelijk transitief-accusatieve) Nederlands ingepast worden in een transitief schema. De ondervinder staat in de nominatief, de bron in de accusatief:

(11) Dat ewangelie, dat hi altoes dachte, predicte hi mitten monde ende settedet te werke (MNW *denken*)
(Het ewangelie, waaraan hij altijd dacht, predikte hij in woord en daad)

Ook *ontbreken* en *gebreken* komen voor in een transitieve constructie, maar dan hebben ze de betekenis 'met geweld of kracht losrukken' (cf. MNW *ontbreken*, III). Zulke gevallen blijven buiten beschouwing, omdat het niet meer om een proces van gewaarwording gaat. Een voorbeeld:

(12) Een scipman sat in enen boot, die met eenen zeele groot an die stiere sat gebonden, die ontbrac die zee (MNW *ontbreken*)
(In een boot zat een zeeman, die met een lang touw aan het roer gebonden zat, en die de zee losrukte)

B Ondervinder in de nominatief, bron in de genitief:

- (13) Ayoel, die ... sire kinder gedochte, verseeck (MNW *gedenken*)
(Aeolus, die aan zijn kinderen dacht, hield ermee op)

C Ondervinder in de nominatief, geen bron:

- (14) Met leringen so dor claer ondedi Gods wijsheit al daer, dat de grote wise here won-
derde utermaten sere (MNW *wonderen*)
(Met zulk helder onderwijs openbaarde hij Gods wijsheid, dat de grote wijze heer
erg verbaasd was)

D De klassieke onpersoonlijke constructie: ondervinder in de datief, bron in de genitief:

- (15) Dies verwonderde den priester sere (MNW *verwonderen*)
(Hierover was de priester erg verwonderd)

E Ondervinder in de datief, geen bron:

- (16) Als Laurina ghinder quam ende mense wail sach ende vernam, soo verwonderde
seer den luden (MNW *verwonderen*)
(Toen Laurina daar aankwam en men haar goed zag en onderscheidde, verwonder-
den de lieden zich ten zeerste)

F Bron in de nominatief, ondervinder in de datief:

- (17) Woudic al dese beschriuen, mi soude perkement ghebreken (MNW *gebreken*)
(Zou ik dit allemaal willen beschrijven, dan zou ik perkament tekort komen)

G Bron in de genitief, geen ondervinder

Constructie G komt zelden voor. Een voorbeeld:

- (18) Waer dat zake dat zijns ontbrake, so zel dese tiende comen op Florijs zinen zoon
(MNW *ontbreken*)
(Als het geval zich zou voordoen dat hij zou sterven (letterlijk: dat hij zou ontbre-
ken), dan zal deze tiende (belasting) op Floris, zijn zoon (of: op Floris' zoon?), over-
gaan)

H Bron in de nominatief, geen ondervinder

Constructie H is frequent bij *ontbreken* en *gebreken* wanneer ze geen processen van gewaar-
wording uitdrukken (in de betekenis 'ontvluchten' bijvoorbeeld). Een enkele keer komt
de constructie ook voor bij *gebreken* als proces van gewaarwording:

- (19) Sint dat die diluue ran ... en gebrac niet strijt no gevecht (MNW *gebreken*)
(Sinds de zondvloed stroomde ... ontbraken strijd noch gevecht)

Tabel 2 geeft een overzicht van de verschillende constructiemogelijkheden:

	ondervinder	bron
constructie A	nominatief	accusatief
constructie B	nominatief	genitief
constructie C	nominatief	/
constructie D	datief	genitief
constructie E	datief	/
constructie F	datief	nominatief
constructie G	/	genitief
constructie H	/	nominatief

Tabel 2: *Verschillende constructiemogelijkheden*

Net zoals de verschillende groepen werkwoorden, kunnen ook de constructies A-H gerangschikt worden volgens de agentiviteit van de ondervinder:

- (20) agentieve ondervinder A > B > C > D > E > F > G > H niet-agentieve ondervinder

In constructie A is de ondervinder het meest agentief. *Agentiviteit* is een van de compo-
nenten die met de notie *transitiviteit* correleren (cf. supra, Hopper & Thompson 1980, Du
Bois 1985, Langacker 1991). Omgekeerd geldt dan ook dat de reguliere transitieve con-
structie een hogere agentiviteit van het subject uitdrukt dan een constructie die alleen
hierin verschilt van de transitieve dat de tweede participant gemarkeerd is voor lagere
transitiviteit, wat bij de genitief het geval is.⁸

Minder agentief is de ondervinder in constructie B: de ondervinder is nog steeds agens,
maar de bron krijgt een genitiefmarkering, zodat die minder rechtstreeks onder de con-
trole staat van de ondervinder. De genitief wordt immers gebruikt om argumenten te mar-
keren die niet helemaal als een patiens kunnen worden opgevat. Genitiefobjecten duiden
gedeeltelijk getroffen objecten aan (cf. supra). Het slechts gedeeltelijk getroffen object
staat minder onder de controle van het subject, in dit geval de ondervinder.

In constructie C is de ondervinder/bron-semantiek ook in transitieve naamvallen
gevat, maar de patiens is daarbij gedeleerd. Deletie is een gevaarlijke term (cf. ook
Thompson & Hopper 2001:44): het wekt de suggestie als zou er een argument bestaan
hebben dat door de taalgebruiker 'geschrapt' is, bijvoorbeeld in de dieptestructuur. Aan-
nemelijker lijkt me de suggestie van o.a. Fillmore (1986) en Thompson & Hopper (2001),
dat de eenplaatsige constructie een autonomer statuut heeft en als een sjabloon bijdraagt

8 Mocht de tweede participant een accusatief/datief-alternantie vertonen, dan zijn de zaken nog niet zo een-
voudig (cf. Hopper & Thompson 1980:259), maar dat is niet het geval.

aan de grondbetekenis van het werkwoord. Wat er ook van zij, eerplaatsige werkwoorden scores, *certis paribus*, per definitie lager op de transitiviteitschaal van Hopper & Thompson (1980) dan tweeploaatsige,⁹ zodat constructie C na A en B komt.

Constructie D is de klassieke onpersoonlijke constructie. De semantische rollen onder vinder en bron zijn niet in een regulier transitieve structuur ondergebracht, maar staan respectievelijk in de datief en de genitief. Door geen subjectstatuut toe te kennen (aan de ondervinder noch aan de bron) is de ondervinder neutraal wat zijn agentiviteit betreft. Zoals supra betoogd is, vormt deze constructie een syntactische instantiatie van de problematische causale betekenisstructuur. Constructie D doet via haar syntactische vorm geen uitspraak over de causale structuur van de perceptie.

De relatieve positie van D en E is het meest problematisch. Het ziet er naar uit dat constructie E als een bijzondere variant van D beschouwd moet worden (voor een uitwerking van deze gedachte, cf. infra 5.2), waarbij de bron 'gedeleerd' is. Omdat E van D verschilt in het aantal participanten, plaatsen we E hier toch tentatief na D (zoals ook C na A en B geplaatst is).

Constructie F staat nog verder naar rechts dan E, omdat de actie uitgaat van de bron, niet van de ondervinder. De ondervinder ondergaat in deze constructie het proces. Constructie F moet na A-E komen wat de agentiviteit van de ondervinder betreft.

In constructie G is de agentiviteit van de ondervinder nog kleiner dan in F, omdat de ondervinder helemaal weggelaten is. Alleen de bron wordt hier voor het voetlicht gebracht. Ook constructie G komt zelden voor. Weerman (1988:306) zegt wat voortvarend dat de ondervinder alijd moet worden uitdrukt. Een enkele keer wordt constructie G echter daadwerkelijk aangetroffen, zowel met inanimatie als met animate bron.

Constructie H ten slotte is vergelijkbaar met G, alleen staat de bron hier nog centraler. De relatieve positie van G en H is net zo problematisch als die tussen D en E. G en H zouden eventueel samengenomen kunnen worden, wat in 5.2 ook gedaan wordt. De analyse waarbij G en H worden samengenomen toont echter hetzelfde beeld als die waarbij G en H apart behandeld worden.

Een extra argument voor de classificatie van de constructies aan de hand van de parameter *agentiviteit* is de distributie van de hulpwerkwoorden. Zoals uit het corpusonderzoek in 5.3 blijkt, komen agentievere hulpwerkwoorden vaker voor bij agentievere constructies.

5 Corpusanalyse

In deze paragraaf wordt het corpus doorgelicht, wat cijfermateriaal oplevert dat als evidentie kan dienen voor de centrale hypothese die in (8) geformuleerd werd. 5.1 belicht de distributie van de verschillende constructies die in 4.3 aan bod gekomen zijn. 5.2 doet hetzelfde, maar maakt een onderscheid tussen de frequentere tweeploaatsige en de minder frequente eenploaatsige constructies. In 5.3 wordt extra evidentie aangehaald voor de classificatie van werkwoorden (cf. 4.2) en constructies (cf. 4.3) en voor de centrale hypothesen (cf. 4.1) op basis van de distributie van hulpwerkwoorden in het corpus. Paragraaf 5.4, tenslotte, vat de belangrijkste conclusies van het corpusonderzoek samen.

⁹ Het is wél zo dat Hopper & Thompson (1980) stellen dat niet elke tweeploaatsige constructie sowieso transitiever is dan elke eenploaatsige. Vandaar de toevoeging *certis paribus*.

5.1 Distributie van de constructies A-H

Het corpus bestaat uit het integrale citaten corpus van het MINW. Bij het tellen van de constructies duiken verschillende problemen op, die apart behandeld worden in appendix (infra). De volgende tabel geeft een overzicht van de frequentie van de constructies A-H (in de rijen) per werkwoordsgroep (in de kolommen). De tabel geeft ook de kolompercentages weer. Dat zegt iets over de relatieve frequentie van de constructie bij elke groep werkwoorden. Onder de tabel wordt het resultaat getoond van een statistische test.

Constructies	Tabel: constructies - werkwoorden				Totaal
	Frequentie Kolompercentage	(ge/be)denken	(ver)wonderen	ont-/gebreken	
A	124 38,15 %	8 5,10 %	9 2,09 %	141	
B	137 42,15 %	30 19,11 %	3 0,70 %	170	
C	13 4,00 %	11 7,01 %	0 0,00 %	24	
D	41 12,62 %	66 42,04 %	67 15,38 %	174	
E	1 0,31 %	10 6,37 %	7 1,63 %	18	
F	9 2,77 %	32 20,38 %	227 52,79 %	268	
G	0 0,00 %	0 0,00 %	38 8,84 %	38	
H	0 0,00 %	0 0,00 %	79 18,37 %	79	
Totaal	325	157	430	912	

Tabel 3: Distributie van de verschillende constructies per werkwoord

Statistisch	Waarde	ASF
Gamma	0,8938	0,0132

Tabel 4: Statistische test: Gamma

De statistische test *Gamma*, een associatiemaat, onderzoekt bij ordinale variabelen de mate van associatie.¹⁰ Toegepast op de gegevens in tabel 3: is er associatie tussen agentievere werkwoorden en agentievere constructies? Hoe sterk is die associatie? Kan die al dan niet

¹⁰ Het gaat om ordinale variabelen omdat zowel de constructies als de werkwoorden *gerangschikt* zijn op basis van de parameter agentiviteit.

sterke associatie niet aan toeval toegeschreven worden? De *waarde (value)* geeft de mate van associatie weer. Mogelijke waardes variëren van +1 (sterke positieve associatie) tot -1 (sterke negatieve associatie). Een nulwaarde wijst op het ontbreken van associatie. Een positieve associatie betekent dat hoge waarden bij de ene variabele overeenkomen met hoge waarden bij de andere variabele en dat lage waarden bij de ene variabele overeenkomen met lage waarden bij de andere variabele. Een negatieve associatie betekent dat hoge waarden bij de ene variabele overeenkomen met lage waarden van de andere variabelen en vice versa. De *asymptotische standaard fout, ASF (asymptotic standard error, ASE)* geeft aan hoe zeker de associatiewaarde is. Op basis van de ASF kan immers een (95%-)betrouwbaarheidsinterval berekend worden: [(associatiewaarde - 1.96 x ASF) ; (associatiewaarde + 1.96 x ASF)]. Als dat interval de waarde 0 niet bevat, kan de associatie met 95% zekerheid aangenomen worden.

Uit de gegevens in tabel 4 kan afgeleid worden dat tabel 3 een (statistisch significante) sterke positieve lineaire associatie bevat: het frequentiezuartepunt volgt in de frequentietabel een overhoekse lijn van linksboven naar rechtsonder. Omdat het gaat om een lineaire associatie bij ordinale variabelen, kan ook gesproken worden van *positieve correlatie*. Dat betekent dat agentievere constructies (boven) frequenter voorkomen bij agentievere werkwoorden (links) en dat niet-agentievere constructies (onder) frequenter voorkomen bij niet-agentievere werkwoorden (rechts). Dat is conform de verwachtingen die geformuleerd zijn in 4.1. Verder blijkt uit de tabel dat de onpersoonlijke constructie prominent het populairst is bij (*ver*)*worâderen*. Ook die vaststelling lost de verwachtingen in: als middelste waarde sluit de constructie het best aan bij de groep werkwoorden die het midden houden tussen de vrij agentievere ondervinders van (*ge/be*)*denken* en de minder agentievere ondervinders van *ont-/gebreken* (cf. supra).

5.2 Distributie van de constructies A-B-D-F, C-E-G-H en ABC-DE-F-GH

In tabel 3 valt op dat de eenplaatsige constructies (C, E, G, H) wat minder frequent zijn dan de tweeplaatsige (A, B, D, F). Hoewel de statistische tests tonen dat de ongelijke frequentie van eenplaatsige en tweeplaatsige constructies de positieve correlatie niet verbodt, is het om verschillende redenen niet slecht om de eenplaatsige en de tweeplaatsige constructies nog eens apart te analyseren. Op basis van de frequentieverschillen en het systematische verschil in het aantal participanten kunnen constructies A, B, D, F beschouwd worden als canonieke constructies, terwijl C, E, F, G een minder centrale positie innemen. De eenplaatsige constructies kunnen misschien beter opgevat worden als varianten van de tweeplaatsige. De rangschikking van de constructies in (20) krijgt dan de volgende vorm:

(21) agentievere ondervinder $A > B(C) > D(E) > F(GH)$ niet-agentievere ondervinder

Uit wat duidelijk volgt, blijkt dat de analyse in (21) hetzelfde resultaat oplevert als (20): zowel de analyse van de tweeplaatsige constructies (rangschikking $A > B > D > F$) als de rangschikking van hun eenplaatsige varianten (rangschikking $C > E > GH$) bevestigen de bevindingen van 5.1.

Een argument voor het groeperen van een- en tweeplaatsige constructies zoals in (21) is de onscherpe overgang tussen een- en tweeplaatsige constructies. Onscherp is bijvoorbeeld het onderscheid tussen constructies C en B:

(22) Doe hertoghe Willam dat hoorde, sloech hijt wech voor een boerte, maer hy docht anders (MINW *wechs/laen*)
(Toen Hertog Willem dat hoorde, deed hij het af als een grap, maar hij dacht er anders over)

In (22) kan *anders* al dan niet opgevat worden als een argument van *docht*. *Anders* als (genitief)argument levert een constructie B op; *anders* als bijwoord levert een constructie C op.

Wanneer het onderscheid tussen wat tot de argumentstructuur behoort (participiant, complement, object) en wat er niet toe behoort (omstandigheid, adjunct, bepaling),¹¹ niet discreet, maar continu wordt opgevat, dan vormen voorbeelden zoals (22), een soort tussencategorie: ze houden het midden tussen de verwante tweeplaatsige en eenplaatsige constructies. Ook de hier buiten beschouwing gelaten complementzinnen (cf. appendix) kunnen beschouwd worden als zo'n tussencategorie (cf. Thompson & Hopper 2001:31).

Het continu karakter van het onderscheid tussen participiant en omstandigheid komt overigens ook in de grammatica van het huidige Nederlands tot uiting, bijvoorbeeld in het soms verplichte statuut van 'omstandigheden' (richtingsobject, plaatsobject) en het optionele statuut van sommige 'participanten' (door-bepaling in passieve zinnen).

De eenplaatsige constructies kunnen dus opgevat worden als varianten op de tweeplaatsige, waarbij een argument niet zijn volle statuut in de maximale argumentstructuur gekregen heeft. De redenen daarvoor moeten waarschijnlijk gezocht worden op het niveau van het discours (*discourse*), cf. Thompson & Hopper (2001).

Eerst worden de tweeplaatsige en de eenplaatsige constructies apart geanalyseerd. Naderhand worden de constructies samengevoegd, waarbij enkel de naamval van de ondervinder in rekening wordt gebracht. De agentiviteitslijn ziet er dan zo uit:

(23) agentievere ondervinder $ABC > DEF > GH$ niet-agentievere ondervinder

In tabel 5 en 7 worden de één- en tweeplaatsige constructies apart geanalyseerd. Tabel 10 gaat in op de rangschikking in (23).

11 Het terminologische water wordt hier troebel. De indruk wil niet gewekt zijn dat het hier om zuivere synoniemen gaat. Centraal staat in deze termen het grammaticale verschil tussen de 'valentiegebonden' en de 'niet-valentiegebonden' elementen in de zin.

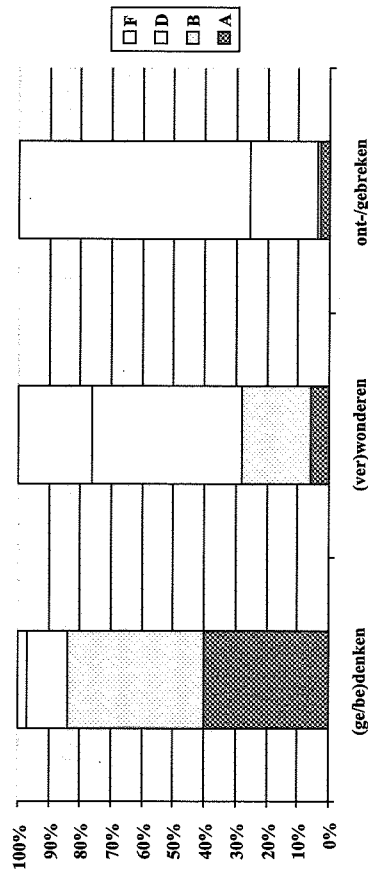
Constructies	Tabel: constructies - werkwoorden			
	Werkwoorden		Werkwoorden	
Frequentie Kolompercentage	(ge/be)denken	(ver)wonderen	ont-/gebreken	Totaal
A	124 39,87 %	8 5,88 %	9 2,94 %	141
B	137 44,05 %	30 22,06 %	3 0,98 %	170
D	41 13,18 %	66 48,53 %	67 21,90 %	174
F	9 2,89 %	32 3,53 %	227 74,18 %	268
Totaal	311	136	306	753

Tabel 5: Distributie van de verschillende tweepolaarige constructies per werkwoord

Statistisch	Waarde	ASF
Gamma	0,8742	0,0173

Tabel 6: Statistische test: Gamma

De analyse van 5.1 wordt bevestigd: een (statistisch significante) sterke positieve relatie (agentievere constructies horen bij agentievere werkwoorden en vice versa). De resultaten worden visueel duidelijk in een histogram:

Grafiek 1: Distributie van de tweepolaarige constructies per werkwoord

In de grafiek is duidelijk te zien hoe de agentievere constructies (donkere waarden) afnemen naar rechts toe, ten voordele van de niet-agentievere constructies (lichtere waarden).

De eenplaatsige constructies (C, E, G, H) bevestigen dat beeld, zoals mag blijken uit de volgende tabellen. G en H zijn samengenomen om dezelfde reden als waarom de een- en tweepolaarige constructies opgesplitst zijn: het gaat hier om een analyse waarbij vertrokken wordt van de idee dat de eenplaatsige varianten zijn van de tweepolaarige. G en H worden hier beschouwd als (discourse-gemotiveerde) varianten van E, waarbij het onderlinge verschil voorlopig buiten beschouwing blijft.¹²

Constructies	Tabel: constructies - werkwoorden			
	Werkwoorden		Werkwoorden	
Frequentie Kolompercentage	(ge/be)denken	(ver)wonderen	ont-/gebreken	Totaal
C	13 92,86 %	11 52,38 %	0 0,00 %	24
E	1 7,14 %	10 47,62 %	7 5,65 %	18
GH	0 0,00 %	0 0,00 %	117 94,35 %	117
Totaal	14	21	124	159

Tabel 7: Distributie van de verschillende eenplaatsige constructies per werkwoord

Fisher's Exact Test	
Tabel Probabiliteit (P)	1,989E-33
Pr <= P	3,206E-32

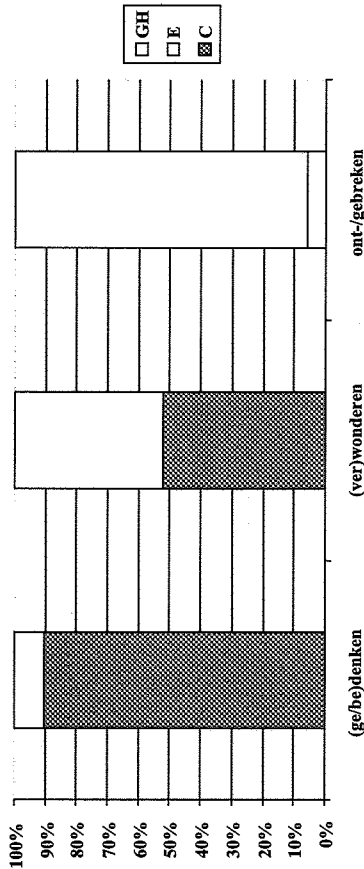
Tabel 8: Statistische test: Fisher's Exact Test

Statistisch	Waarde	ASF
Gamma	0,9950	0,0050

Tabel 9: Statistische test: Gamma

Naast de Gamma associatiemaat, die laat zien dat de analyse onder 5.1 overeind blijft, is voor tabel 7 nog een andere, voorbereidende test gebruikt, namelijk Fisher's Exact test, omdat het aantal observaties per cel niet erg hoog is, met enkele 'lege cellen' tot gevolg. Fisher's Exact test gaat na of de Gamma associatiemaat wel betrouwbaar is voor tabel 7. Daarvoor moet de p-waarde in tabel 8 kleiner zijn dan 0,05 wat hier het geval is. De Gamma associatiemaat toont opnieuw een (statistisch significante) sterke positieve correlatie. In histogramvorm:

¹² Om wijzigbaarheid te vermijden wordt de analyse niet nog eens overgedaan met G en H apart. Ik denk dat ik hier kan volstaan met de vermelding in voetnoot dat die analyse het beeld bevestigt.

Grafiek 2: Distributie van de eenplaatsige constructies per werkwoord

In het histogram wordt opnieuw duidelijk dat agentievere ondervinders (constructie C: ondervinder in de nominatief) afnemen naar rechts; dat niet-agentieve ondervinders (constructie GH: ondervinder 'gedeeld') toenemen naar rechts en dat de middenwaarde (constructie E: ondervinder in de datief) piekt bij (ver)wonderen.

Op basis van de groepering van de constructies in (21) kan tabel 3 ook samengebonden (in plaats van opgesplitst) worden. Ondervinders met dezelfde naamval worden bij elkaar geplaatst. Merk op dat F bij E en D aansluit als alleen de naamval van de ondervinder in beschouwing genomen wordt.

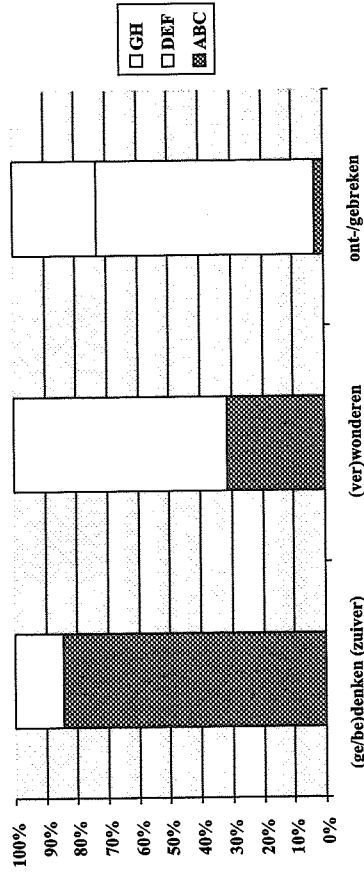
Constructies	Tabel: constructies - werkwoorden		
	(ge/be)denken	(ver)wonderen	ont-/gebreken
Frequentie	274	49	12
Kolompercentage	84.31%	31.21%	2.79%
ondervinder in nominatief			
ABC	51	108	301
DEF	15.69%	68.79%	70.00%
geen ondervinder			
GH	0	0	117
	0.00%	0.00%	27.21%
Totaal	325	157	430

Tabel 10: Distributie van de ondervindersnaamval per werkwoord

Statistisch	Waarde	ASF
Gamma	0,9530	0,0083

Tabel 11: Statistische test: Gamma

De gegevens tonen opnieuw zeer duidelijk de sterke positieve correlatie tussen werkwoorden en constructies. Visueel:

Grafiek 3: Distributie van de ondervindersnaamval per werkwoord

5.3 Distributie van hulpwerkwoorden

In deze paragraaf wordt de distributie van een aantal hulpwerkwoorden nagegaan in het MNW-corpus. Het is de bedoeling te onderzoeken of agentieve hulpwerkwoorden vaker voorkomen bij agentievere werkwoorden en bij agentievere constructies. Als dat het geval is, vormt dat een extra argument voor de rangschikking van de werkwoorden (cf. 4.2) en de constructies (cf. 4.3) op basis van de agentiviteit van de ondervinder. Verder biedt de distributie van de hulpwerkwoorden indirecte evidentie voor de stelling die in dit artikel verdedigd wordt, namelijk dat de onpersoonlijke constructie semantisch gemotiveerd is doordat ze de mate van agentiviteit van de ondervinder weergeeft (cf. 4.1, 5.1, 5.2, 5.4). De volgende agentieve hulpwerkwoorden zijn aangetroffen in het corpus:¹³

- (24) willen, kunnen, moeten, mogen, durven, gaan

Deze werkwoorden kunnen als agentief hulpwerkwoord beschouwd worden omdat ze doorgaans een agentief onderwerp veronderstellen. *Willen* houdt bijvoorbeeld het agentieve kenmerk [+volition] in; *kunnen, mogen, durven* en *gaan* veronderstellen [+control], *moeten* veronderstelt [+responsibility]. Drie opmerkingen: ten eerste is het goed mogelijk dat

¹³ Daaronder worden hier niet alleen hulpwerkwoorden *pur sang* verstaan, zoals zal blijken. *Hulpwerkwoord* is hier dan ook veeleer een werkbegrip dan een theoretisch geladen categorie.

sommige van de vermelde werkwoorden niet altijd agentief gebruikt worden. Zo kan een aantal werkwoorden ook dienst doen als epistemisch hulpwerkwoord. Omdat vaak moeilijk uit te maken valt welke waarde het hulpwerkwoord heeft, zeker in het Middelnederlands, zijn ook de mogelijkst niet-agentieve treffers meegeteld. Ten tweede: hulpwerkwoorden die buiten beschouwing gelaten zijn, zijn die welke vooral een tijdsaspect uitdrukken: *hebben* en *zullen* en verder de modale hulpwerkwoorden *zou*, *schijnen* en *dunken*. Van die vijf hulpwerkwoorden is het agentieve karakter minder duidelijk. Ten derde: het is niet uitgesloten dat de constructie met een hulpwerkwoord een invloed heeft op de argumentstructuur. Zo kan het zijn dat een agentiever hulpwerkwoord bij een agentiever constructie voorkomt omdat het hulpwerkwoord zelf die constructie afdwingt. Omdat de hulpwerkwoorden echter ook voorkomen in de onpersoonlijke constructie, zowel bij *(ge/be)denken*, bij *(ver)wonderen* als bij *ont-/gebreken*, wordt hier aangenomen dat die invloed niet te groot is om alle zinnen met hulpwerkwoord als verdacht te bestempelen.

Tabel 12 toont de verhouding tussen het aantal agentieve hulpwerkwoorden en de verschillende constructies. Tabel 14 doet hetzelfde maar voor de verschillende twee-plaatsige constructies in plaats van de werkwoorden.¹⁴ Tabel 16 voegt de constructies samen volgens ondervindersnaamval (cf. tabel 10).

	aantal hulpww.	totaal aantal treffers	verhouding
(ge/be)denken	71	311	22,83%
(ver)wonderen	18	136	13,24%
ont-/gebreken	20	306	6,54%
totaal	109	753	

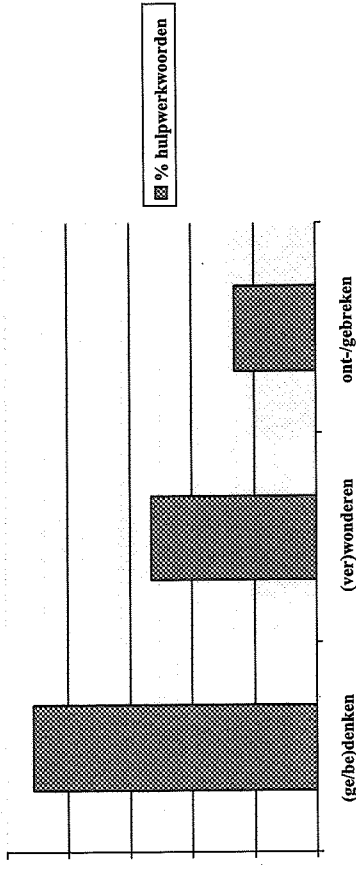
Tabel 12: Percentageswijze aandeel van de hulpwerkwoorden per werkwoordgroep

Statistisch	z	p-waarde
fractie rij 1 – fractie rij 2	2,3371	0,009717
fractie rij 2 – fractie rij 3	2,3189	0,0102

Tabel 13: Statistische test: eenzijdige significantietoets voor de vergelijking van twee fracties

Zoals blijkt uit tabel 12 wordt het verhoudingswijze aantal hulpwerkwoorden kleiner naarmate de agentiviteit van de ondervinder van het werkwoord van gewaarwording kleiner wordt. Tabel 13 toetst de significantie van die afname van proporties in tabel 12. Omdat het gaat om een afname (en niet om een stijging) wordt een *eenzijdige* significantietoets uitgevoerd. Het alfa-niveau moet gehalveerd worden, van 0,05 naar 0,025, aangezien het gaat om twee fractievergelijkingen (Bonferroni-correctie). De resultaten zijn significant, zoals kan afgelezen worden in tabel 13. De afname wordt visueel duidelijk in grafiek 4:

14 De reden waarom de eenplaatsige constructies buiten beschouwing blijven is dat de frequentie van hulpwerkwoorden bij die toch al niet frequente constructies te gering is om er betrouwbare uitspraken over te kunnen doen. De gegevens worden wel bruikbaar wanneer men ze laat aansluiten bij de tweeplaatsige constructies. Die analyse wordt in tabel 16 en grafiek 6 uitgevoerd.

Grafiek 4: Verhouding van het aantal agentieve hulpwerkwoorden over het totaal aantal treffers per werkwoord

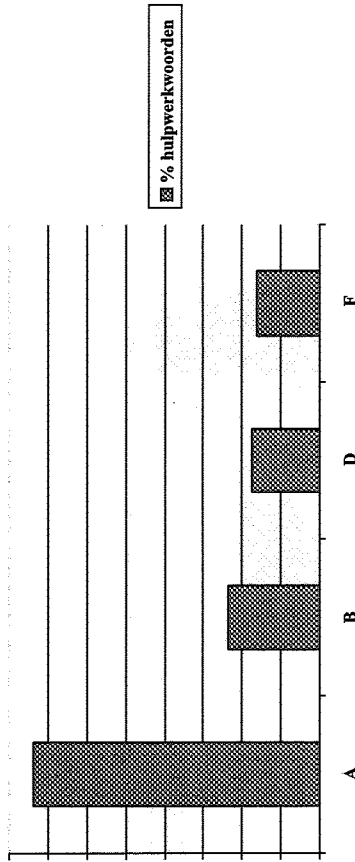
	aantal hulpww.	totaal aantal treffers	verhouding
Constructie A	52	141	36,88%
Constructie B	20	70	11,76%
Constructie D	15	174	8,62%
Constructie F	22	268	8,21%
totaal	109	753	

Tabel 14: Percentageswijze aandeel van de hulpwerkwoorden per constructie

Statistisch	z	p-waarde
fractie rij 1 – fractie rij 2	5,2273	8,62E-08
fractie rij 2 – fractie rij 3	0,9644	0,1674
fractie rij 3 – fractie rij 4	0,1527	0,4393

Tabel 15: Statistische test: eenzijdige significantietoets voor de vergelijking van twee fracties

Uit tabel 14 kan worden afgeleid dat het verhoudingswijze aantal hulpwerkwoorden kleiner wordt volgens de dalende ondervindersagentiviteit van de constructies. Grafiek 5 maakt die daling visueel duidelijk:

Grafiek 5: Verhouding van het aantal agentieve hulpwerkwoorden over het totaal aantal treffers per constructie

Tabel 15 laat zien dat die daling niet over de hele lijn significant is. Enkel het verschil tussen de eerste twee proporties is significant, zelfs met een alfa-niveau van 0.01667 (Bonferroni-correctie: 0.05 gedeeld door 3). Dat wordt ook visueel duidelijk in de grafiek. De 'cesuur' ligt na constructie A. Dat er geen significant verschil bestaat tussen de andere verhoudingen betekent niet dat de analyse niet correct is. Het is logisch dat de kans op een hulpwoord drastisch daalt wanneer de constructie niet expliciet aangeeft dat het om een agentieve ondervinder gaat. Anders gezegd: het gebruik van een agentief hulpwoord hangt samen met de keuze voor een agentieve constructie.

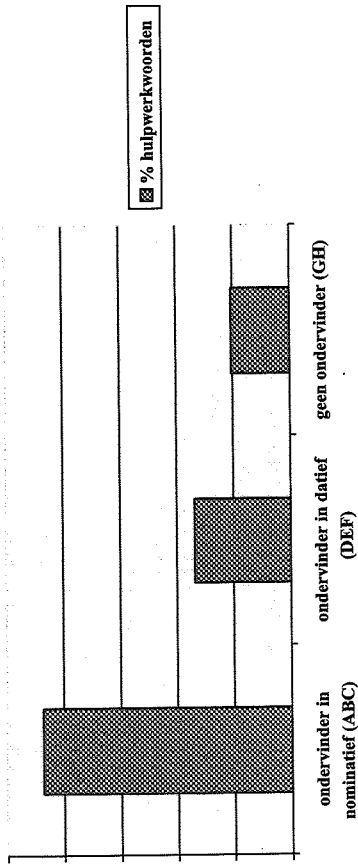
Tabel 16 kijkt alleen naar de ondervinders, en brengt alle constructies in rekening. Tabel 16 kan als een verfijning van tabel 14 beschouwd worden:

(Frequentie)	aantal hulpwv.	totaal aantal treffers	verhouding
ondervinder in nominatief (ABC)	73	335	21,79%
ondervinder in datief (DEF)	39	460	8,48%
geen ondervinder (GH)	6	117	5,13%
totaal	118	912	

Tabel 16: Percentagewijs aandeel van de hulpwerkwoorden per ondervindermaantal

Statistisch	z	p-waarde
fractie rij 1 - fractie rij 2	42,64125	<0,001
fractie rij 2 - fractie rij 3	86,91153	<0,001

Tabel 17: Statistische test: eenzijdige significantietoets voor de vergelijking van twee fracties

Grafiek 6: Verhouding van het aantal agentieve hulpwerkwoorden over het totaal aantal treffers per ondervindermaantal

Tabel 16 toont dat het verschil tussen de fracties significant is (alfa-niveau 0,025). De analyse van de distributie van de hulpwerkwoorden toont dat een agentievere betekenis, indirect afgeleid door het voorkomen van een hulpwoord, tot een agentievere constructie leidt. Die vaststelling vormt dus een extra argument voor de analyse in 5.1 en 5.2 en indirect ook voor het gebruik van de parameter *agentiviteit*.

5.4 Conclusie van het corpusonderzoek

Paragraaf 5.1 laat zien dat agentievere constructies (zoals gedefinieerd in 4.2) bij agentievere werkwoorden (zoals gedefinieerd in 4.3) voorkomen en vice versa. Die vaststelling beantwoordt aan de verwachting dat de constructie de agentiviteit van de ondervinder weergeeft en op die manier semantisch gemotiveerd is (cf. 4.1). Het gevolg daarvan is dat de onpersoonlijke constructie geen geïsoleerd syntactisch curiosum is, maar dat ze een duidelijke bijdrage levert aan de interpretatie van de zin. Ze hoeft dus niet ad hoc in het lexicon gestipuleerd te worden. Uit 5.2 kan geconcludeerd worden dat de hypothese die in 4.1 geformuleerd is, net zo goed klopt voor eenplaatsige als voor tweeplaatsige constructies.

De statistisch significante positieve *correlatie* bij de drie groepen werkwoorden onder (10) kan hierdoor verklaard worden dat a priori duidelijk is dat ze verschillen wat de agentiviteit van hun ondervinder betreft. De *variatie* binnen elk werkwoord kan verklaard worden doordat er bij het gebruik van elk werkwoord behoefte kan bestaan de ondervinder meer of minder agentief voor te stellen. Extra evidentie voor die verklaring van *correlatie* en *variatie* is aan bod gekomen in 5.3.

De vraag rijst onmiddellijk hoe de agentiviteit van de ondervinder in het huidige Nederlands uitgedrukt wordt, als ze zo'n belangrijke rol speelt in de semantiek van constructies. Die vraag hangt nauw samen met een andere vraag: waarom is de onpersoonlijke constructie in tegenstelling tot de transitief-intransitiefpositie verdwenen als ze zo'n gemotiveerde positie inneemt in een syntactische structuur van het Nederlands?

Het ligt voor de hand het antwoord op de tweede vraag te zoeken in het deflexieproces.¹⁵ De onpersoonlijke constructie is de constructie die het meest steunt op een uitgebreid naamvallensysteem: zowel de bron als de ondervinder krijgen naamvallen die niet typisch zijn voor transitieve constructies.

Het Nieuwnederlands heeft de flexie-erosie op verschillende manieren opgevangen (cf. de eerste vraag). Ten eerste is het zo dat processen van gewaarwording thans in constructies kunnen staan die nog niet bestonden of slechts schaars voorkwamen in het Middelnederlands, zoals bijvoorbeeld de reflexieve constructie (25a), ofwel in constructies die sterk lijken op de Middelnederlands onpersoonlijke constructie, met een dummy subject en met voorzetsels die het flexieverlies opvangen (26b). Volgende voorbeelden (25-26) tonen een deel van de constructionele variatie bij processen van gewaarwording. (26a) is ontleend aan Van der Horst & Van der Horst (1999:93). De andere voorbeelden zijn recent zinnen uit *De Standaard*, een Belgische krant:

(25) verwonderen:

- En ze verwondert zich over het gebrek aan solidariteit onder vrouwen.
- Hij is wel verwonderd over de felle reactie uit Kortrijk, want er zou met de stad een afspraak bestaan om het dossier in alle rust te bespreken.
- Bijzonder is dat deze vogels zich allemaal in Brussel te pletter hebben gevlogen tegen vensterglas. Dat verwondert Rodts niet.

(26) ontbreken:

- Wat ik ontbreekt is een fagot.
- Het ontbreekt ons ook aan weerbaarheid en coaching op het veld.
- Alleen wijn ontbreekt nog aan onze precambrische dis.
- Dat komt omdat regels ontbreken.

Ten tweede vangt het Nieuwnederlands een deel van het flexieverlies op met nieuwe lexicale vormen. Een voorbeeld: het Middelnederlands kent alleen *vergeten* (in verschillende constructies, waaronder de onpersoonlijke), terwijl het Nieuwnederlands naast *vergeten* ook *ontsnappen*, *ontschieten*, *ontgaan* etc. heeft, die in het Middelnederlands blijkbaar niet of minder vaak in die betekenis voorkomen.¹⁶ Anders en mogelijk anderszins wat veralgemenend gezegd: het Middelnederlands heeft verschillende constructies bij een beperkter aantal werkwoorden; het Nieuwnederlands heeft een beperkter aantal constructies, maar meer verschillende werkwoorden, voor de betekenissen in kwestie:

- (27) a sinen naem es my vergheten (MNW *vergeten*)
 b zijn naam ben ik vergeten / zijn naam ontschiet, ontsnapt ... me

¹⁵ En mogelijk ook in een veranderende visie op (de causale richting van de) perceptie, cf. noot 3.

¹⁶ Een van de beoordelende redacteurs merkte op dat het gebruik van *ontsnappen* in deze betekenis misschien niet algemeen bekend is in het noorden van het taalgebied, maar hij/zij wees me op het bestaan van de andere synoniemen.

Een grondig diachroon onderzoek naar de manier waarop het Nieuwnederlands het naamvallensysteem bij de processen van gewaarwording opvangt, is stof voor een ander artikel.

6 Besluit

Bij Middelnederlandsse werkwoorden die een proces van gewaarwording uitdrukken, kampt de taal met het probleem dat ondervinder noch bron een prototypische agens is. De specifieke rollenschema's van dergelijke werkwoorden kan het Middelnederlands weergeven met de onpersoonlijke constructie, waarvan de vorm logisch aansluit bij de betekenis. Naast die onpersoonlijke constructie beschikt het Middelnederlands over een arsenaal aan constructies om het precieze statuut van de ondervinder weer te geven. Door op een nauwere of lossere manier aan te sluiten bij het reguliere transitief-accusatieve schema geeft de constructie weer hoe agentief de ondervinder is in het waarnemingsproces. Het reguliere transitief-accusatieve schema, met als prototypische rollen agens en patiëns, correleert met maximale agentiviteit wanneer de ondervinder onderwerp is. Minimale agentiviteit heeft de ondervinder wanneer de bron onderwerp is. De onpersoonlijke constructie vormt een middenwaarde.

Die idee wordt ondersteund door een onderzoek van het MNW-citaten corpus, waaruit blijkt dat agentievere constructies statistisch significant vaker voorkomen bij werkwoorden waarvan onafhankelijk van de constructie beargumenteerd wordt dat ze duidelijk verschillen wat de agentiviteit van de ondervinder betreft. De citatenmateriaal van het MNW lijkt de hypothese van Croft (1993:64) te bevestigen dat

[I]f a mental state is expressible as either a subject-experiencer form or an object-experiencer form in a given language, then the subject-experiencer version is interpreted as implying more volition or direction of attention to the source than the object-experiencer version. The reason for this is that the subject is conceptualized as having control, or at least more control, over the state of affairs denoted by the verb.

Zoals ik in dit artikel hoop te hebben aangetoond, gaat het echter niet uitsluitend om een verschil tussen subject-ondervinder en object-ondervinder, maar om een hele waaier aan constructies (A-H), die elk nauwkeurig de mate van agentiviteit van de ondervinder en de mate van controle van de ondervinder over de bron uitdrukken.

Een deel van de betekenis lijkt met andere woorden besloten te liggen in de constructie zelf, in plaats van in het werkwoord. Daaruit volgt ook dat de syntactische rolverdeling niet in het lexicon gedefinieerd is, of althans niet op een rigoureuze manier. De conclusie van dit onderzoek sluit aan bij het standpunt dat verdedigd wordt in Thompson & Hopper (2001:44): "We would agree with recent research that the sense of a verb or pre-dicate is related to the grammatical schemas that it can occur in."

Bibliografie

- Allen, C.L. (1986). Dummy subjects and the verb-second 'target' in Old English. *English Studies* 67, 465-470.
- Belle, W. van & W. Van Langendonck (1992). The indirect object in Dutch. *Leuvense Bijdragen* 81, 17-43.
- Berg, E. van den (1985). Onpersoonlijke konstrukties, subjecten en nominatieve NP's in het Middel Nederlands. *Nlg.* 78, 201-213.
- Blake, J.B. (1994). *Case*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, J. & P. Hopper (red.) (2001). *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: Benjamins.
- Comrie, B. (1989 [1981]). *Language universals and linguistic typology*. Oxford: Blackwell.
- Croft, W. (1993). Case marking and the semantics of mental verbs. In: J. Pustejovski (red.), *Semantics and the lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 55-72.
- Du Bois, J.W. (1985). Competing motivations. In: J. Haiman (red.), *Iconicity in Syntax*. Amsterdam: Benjamins, 343-365.
- Fillmore, Ch.J. (1986). Pragmatically controlled zero anaphora. *BLS* 12, 95-107.
- Geeraerts, D. (1998). The semantic structure of the indirect object in Dutch. In: W. van Langendonck & W. van Belle (red.), *The dative. Volume 2. Theoretical and contrastive studies*. Amsterdam: Benjamins, 185-210.
- Goldberg, A.E. (1995). *Constructions: a construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hopper, P.J. & S.A. Thompson (1980). Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56, 251-299.
- Horst, J.M. van der (1985). Verkenning van de onpersoonlijke constructies. *TNTL* 101, 34-63 en 81-92.
- Horst, J. van der & K. van der Horst. (1999). *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Lakoff, G. (1977). Linguistic Gestalts. *Papers Regional Meeting CLS 13*, 236-287.
- Langacker, R.W. (1991). *Foundations of cognitive grammar. Vol II Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- MiddelNederlandsch Woordenboek (1998)*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgeverij. Cd-romversie van E. Verwijs & J. Verdam (1885-1952). *MiddelNederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Palmer, F.R. (1994). *Grammatical roles and relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scheibman (2001). Local patterns of subjectivity in person and verb type in American English conversation. In: J. Bybee & P. Hopper (red.), 61-89.
- Speelman, D. (1997). *Abundantia Verborum. A corpus-tool for carrying out corpus based linguistic case studies. Dissertatie*. Katholieke Universiteit Leuven. <http://www.wllg.arts.kuleuven.ac.be/genling/abundant/>
- Thompson, S.A. & P.J. Hopper (2001). Transitivity, clause structure, and argument structure: evidence from conversation. In: J. Bybee & P. Hopper (red.), 27-60.
- Weerman, F. (1988). Moet kunnen: MiddelNederlands zinnen zonder subject. *Nlg.* 81, 289-310.
- Weijnen, A.A. (1971). Schets van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis. Assen: Van Gorcum.

Appendix

In de appendix wordt wat dieper ingegaan op de opzet en de problemen van het corpusonderzoek.

A1 Opzet van het corpusonderzoek

Het corpus is in twee fases onderzocht. In een verkennend onderzoek zijn eerst de lemma-specifieke diatelen onderzocht van de werkwoorden (*ge/be/denken*, *ver/wonderen* en *ont/gebreken*). De resultaten van dat verkennend onderzoek, die overigens ook statistisch significant waren, losten de verwachtingen in die geformuleerd zijn in §4.

Vervolgens is het integrale (dus niet-lemma-specifieke) diatelenmateriaal van het MNW onderzocht voor dezelfde werkwoorden. Diatelen die onder verschillende lemmata voorkwamen, zijn uiteraard slechts een keer geteld. Zinnen waarin twee verschillende constructies voorkomen, zijn dan weer twee keer opgenomen. Het materiaal is geanalyseerd met behulp van het programma *Abundantia Verborum* (Speelman 1997).

A2 Systematisch buiten beschouwing gelaten constructies

Een aantal constructies is systematisch buiten beschouwing gelaten:

(28) imperatieveven:

Gedenct des onbedenckeliken rouwen, die du, bedroefde moeder, haddes, doe dijn enyge lieve kynt gevangen wart (MNW *onbedenckelijc*)
(Denk aan de onpeilbare rouw, die jij, bedroefde moeder, had, toen je enige lieve kind gevangen zat)

(29) directe redes en completiefzinnen zonder casusmarkering:¹⁷

Pilatus verwonderde dat hi al nu ghestorven waer (MNW *nu*)
(Pilatus verwonderde zich erover dat hij nu al gestorven was)

(30) (ad)nominaal gebruikte infinitieven, deelwoorden en beknopte bijzinnen, bijvoorbeeld:

Het is grote ondancckelheit niet te gedenccken dier doot die Christus wt mijnen woude liden (MNW *ondancckelheit*)
(Het getuigt van grote ondankbaarheid de dood die Christus uit liefde wilde ondergaan, niet te gedenken)

(31) causatieve zinnen

Die rose ... die mi doet gedinken om hare (MNW *gedinken*)
(De roos ... die mij aan haar doet denken)

(32) passieve zinnen

Dat hi nemmermeer en worde ghedacht (herdacht) noch vermaent van sinen vrienden (MNW *vermaent*)
(Dat hij nooit meer wordt herdacht of genoemd door zijn vrienden)

(28-32) hebben gemeen dat niet duidelijk is wat de argumentstructuur is. Die onduidelijkheid is van structurele aard. Bij imperatieveven (28) 'ontbreekt' er structureel een argument, wat iets anders is dan 'toevallig' ontbrekende argumenten (bij eemplaasige constructies C, E, G, H). Completiefzinnen zonder casusmarkering (en directe redes) (29) hebben een argument, waarvan niet duidelijk is wat de semantische rol is: niet alleen hebben ze geen naamval, ze hebben ook een problematisch statuut in de argumentstructuur, zoals beargumenteerd wordt in Thompson & Hopper (2001:31). De argumentstructuur van (ad)nominaal gebruikte infinitieven en deelwoorden (30) verschilt principieel van die van hun sententiële tegenhangers. Causatieve zinnen (31) maken het onderwerp van het werkwoord van gewaarwording direct object van het causatieve hulpwerkwoord. De naamval van dat argument wordt op dat moment niet langer bepaald door het werkwoord van gewaarwording. Passieve zinnen (32) promoveren een argument naar subjectpositie en geven het andere argument (meestal het oorspronkelijke subject) een oblike markering. Het is allerminst duidelijk hoe passieve zinnen moeten ingeschaald worden in het constructieschema in tabel 2: corresponderen ze met transitief-accusatieve zinnen, of

17 Casusmarkering en completiefzinnen hoeven elkaar uiteraard niet uit te sluiten. Voor een MiddelNederlands voorbeeld, cf. (2).

te verwerpen, wat betekent dat de 'zuivere' en de 'grove' telling overeenkomen. De verschillende analyses die in dit artikel zijn uitgevoerd in 5.1, 5.2 en 5.3, zijn zekerheidsnalve opnieuw uitgevoerd met de 'grove' telling. Dat leverde telkens dezelfde (statistisch significante) resultaten op als met de 'zuivere' telling.

A4 Meegedeelde twijfelgevallen

Sommige twijfelgevallen zijn in tegenstelling tot de gevallen in A2 en A3 wel in de telling opgenomen. Een voorbeeld daarvan zijn zinnen met het nu en dan problematische *niet*. Dat kan soms namelijk ofwel als een bijwoord geanalyseerd worden, ofwel als een voornaamwoord. Bij werkwoorden waarbij - naast *niet* - slechts één argument uitgedrukt is, en waarbij er geen extra redenen zijn om *niet* het statuut van bijwoord toe te kennen, is *niet* als het tweede argument beschouwd, bij de andere werkwoorden als een bijwoord. In totaal is *niet* 15 keer als argument meegedeeld. Een aantal voorbeelden:

- (36) problematische *niet*-gevallen, *niet* als argument (constructie F):
 - a Hi dede binnen dien, dat sinen perde niet gebrake, besien (d. i. besien, dat enz.) (MNW *gebreken*) (Onderrussen liet hij erop toezien dat zijn paard niets tekort kwam)
 - b Het was ghemaeft so meesterlike, dat daer niet ane en ghebrac (MNW *gebreken*) (Het was op zo'n meesterlijke manier gemaakt, dat er niets aan ontbrak)
 - c Ter herberghen, daer hem niet en ghebrac, ende daden hem selven groot gemac (MNW *gemac*) (In de herberg, waar zij niets tekort kwamen, maakten zij het zichzelf gemakkelijk)

De categorie *twijfelgevallen* is met het voorgaande allerminst uitsluitend beschreven. Er zijn uiteraard nog andere problematische constructies, waarbij keuzes gemaakt zijn, die meestal goed gemotiveerd kunnen worden, en altijd consequent zijn gevolgd.

A5 Algemene problemen

Verschijnselen zoals accusativisme, naamvalsyncretisme of bijzondere samenrektingsregels bij coördinatie maken dat de analyse van de 'duidelijke' gevallen nog steeds met de nodige onzichtheid benaderd moet worden. Verder is het ook niet duidelijk wat de opnamecriteria voor voorbeeldzinnen in het MNW precies zijn en bovendien wordt er met historisch en geografisch uiteenlopend materiaal gewerkt. Het is met andere woorden niet helemaal duidelijk of de steekproef (het MNW-citaten corpus) representatief is voor de populatie (het Middelnederlands).

Wat het naamvalsyncretisme betreft: bij het overzicht van de verschillende constructiemogelijkheden wordt gewerkt met het scheermes van Ockham. Er worden alleen constructies aangenomen waarvoor onafhankelijke evidentie bestaat. Wanneer bijvoorbeeld naast een constituent in de nominatief een andere constituent staat, waarvan niet uit te maken valt of die in de nominatief of in de accusatief staat, dat wordt op grond van 'solidariteit' met het geattesteerde nominatief-accusatiënschema in andere zinnen, aangenomen dat het om een accusatief gaat, zolang er geen zinnen aangetroffen worden met twee nominatiefconstituenten.

Een soortgelijke techniek wordt toegepast voor voorzetselconstituenten: die worden eveneens op grond van 'solidariteit' bij een van de naamvallen gerekend. Onder wat *genitief* of *datief* genoemd wordt, vallen dus ook een aantal voorzetselgroepen. Een voorbeeldje van 'solidariteit': volgende zinnen komen allemaal uit dezelfde bron (Rein II, cf. MNW):

- (37) a Dat ghi mijns denket, loon u God (MNW *denken*) (Moge God u lonen, dat u aan mij denkt)
- b Hi en denckt der doocht niet, die ic hem doe (MNW *denken*) (Hij denkt niet aan de goedertierenheid, die ik hem betoon)
- c Ic sel der om denken ... om dat exempel (MNW *denken*) (Ik zal eraan denken, aan dat exemplum (voorbeeld))

(37a) is het duidelijkst: het gaat hier om een constructie met een ondervinder in de nominatief en een bron in de genitief (constructie B). (37b) is in principe ambigu: het feminine *der doocht* kan zowel genitief als datief zijn. Omdat de constructie met een ondervinder in de nominatief en een bron in de datief niet onafhankelijk geattesteerd is, sluit (37b) bij (37a) aan. Hetzelfde geldt voor (37c). Het voorzetsel heeft de functie van de naamval overgenomen.

Het solidariteitsprincipe biedt minder soelaas bij constructie F (bron in de nominatief, ondervinder in de datief). Een alternatieve analyse dient zich dikwijls aan: bron in de nominatief, ondervinder in de accusatief.

kunnen ze ook afgeleid zijn van onpersoonlijke constructies? Of hebben passieve zinnen een autonoom statuut en zijn ze niet verwant aan de actieve constructies? In dat laatste geval zou het statuut van passieve zinnen zeker bijkomende informatie geven over het functioneren van de verschillende constructies. Een goede analyse van passiefconstructies verdient dan ook beslist meer aandacht dan er hier aan besteed kan worden.

De constructies in (28-32) zijn systematisch buiten beschouwing gelaten, omdat het (meestal) onduidelijkzinnig gaat om een herkenbare constructie. Bij de corpusanalyse dürfen echter ook dubbelzinniger zinnen op. Sommige twijfelgevallen zijn niet in het cijfermateriaal opgenomen, zoals bijvoorbeeld:

- (33) Waeromme wonderstu (MNW *wonderen*) (Waarover/waarom ben je verwonderd)

(*Waeromme* kan hier al dan niet als argument beschouwd worden.)

A3 Dubbelzinnige lemmata

Een andere grote categorie twijfelgevallen die buiten beschouwing is gelaten, doet zich voor bij (*ge/be*)*denken*: bij de treffers in het corpus kan niet altijd onderscheiden worden of het daadwerkelijk om een citaat met het werkwoord (*ge/be*)*denken* gaat. Vormen van het werkwoord *dunken* en *duchten* lopen door de citaten met *denken* heen.

Een voorbeeld:

- (34) Want si Ferguuts slage dochten (MNW *duchten*) (Omdat ze Ferguuts slagen vreesden / Omdat ze aan Ferguuts slagen dachten)

Soms kan op basis van de constructie uitgesloten worden dat het om een vorm van (*ge/be*)*denken* gaat: *dunken* kan als hulpwerkwoord bijvoorbeeld met een ander gezegde (werkwoordelijk of naamwoordelijk) geconstrueerd worden:

- (35) (Een) maerzwijn, gheribt, ghebeect dinct et sijn na een zwijn (MNW *gebet*) (Een bruinvis, die lijkt geribd en gebekt te zijn zoals een zwijn)

Dinct is hier hulpwerkwoord bij het naamwoordelijk gezegde, wat normaal is als het om het werkwoord *dunken* gaat. Die hulpwerkwoordelijke functie is onwaarschijnlijk voor *denken*.

Het gaat anderszins niet zomaar aan alleen onduidelijkzinnige vormen mee te tellen, omdat *denken* en *dunken* etymologisch en semantisch met elkaar verwant zijn, zodat het niet onaannemelijk is dat sprekers van het Middelnederlands bij een vorm als *dinkt* de twee werkwoorden activeren. De telling is daarom opnieuw uitgevoerd met de relevante twijfelgevallen (dus niet de gevallen zoals (35)). De volgende tabel toont het verschil tussen de 'grove' en de 'zuivere' telling:

Werkwoorden	Constructies									
	A	B	C	D	E	F	G	H	H totaal	
Frequentie	124	137	13	41	1	9	0	0	325	
Rijpercentage	38,15%	42,15%	4,00%	12,62%	0,31%	2,77%	0,00%	0,00%	0,00%	
zuiver (<i>ge/be</i>) <i>denken</i>	152	191	19	51	2	19	0	0	434	
grof (<i>ge/be</i>) <i>denken</i>	35,02%	44,01%	4,38%	11,75%	0,46%	4,48%	0,00%	0,00%	0,00%	

Tabel 18: Verschil 'grove' en 'zuivere' telling

Statistisch	Waarde	P
CMH 2: rijgemiddelde-scores verschillen	0,9248	0,3362

Tabel 19: Statistische test Cochran-Mantel-Haenszelstatistiek

In Tabel 19 wordt met een Cochran-Mantel-Haenszelstatistiek de nulhypothese getest dat er geen associatie optreedt in de tabel. De statistiek die hier gebruikt wordt, is geschikt voor een tabel met ordinale kolomvariabelen en nominale rijvariabelen, wat hier het geval is. De p-waarde is te groot om de nulhypothese

(38) Nu gebrac mi lijfnere (MNW gebreken)
(Nu had ik geen leeftocht meer)

Mi kan zowel datief als accusatief zijn. Voor een accusatief-analyse pleit solidariteit met het transitieve schema, voor datief-analyse pleit solidariteit met andere ondervinder-datieven. In andere Indo-Europese en niet-Indo-Europese talen met een vergelijkbaar casussysteem als het Nederlands ooit gehad heeft, en in zekere zin het Middelnederlands nog heeft, staat de ondervinder meestal in de datief. Dat is niet zo verwonderlijk. Het animate karakter van deze rol, maakt hem een minder geschikte kandidaat voor de functie van direct object. In sommige talen dient het accusatief/datief-onderscheid vooral om het verschil tussen animate en inanimate objecten uit te drukken (bijvoorbeeld het Spaans). De onbeslisbaarheid in kwestie is niet fnuikend voor de theorie die in dit artikel verdedigd wordt. De positie van de constructie is zonder meer duidelijk: of de ondervinder nu als datief of als accusatief geanalyseerd wordt, constructie F moet in ieder geval na A-E komen en vóór G en H.

Boekbesprekingen

Guus Extra, Rian Aarts, Tim van der Avoird, Peter Broeder & Kutlay Yagnur (red.). *De andere talen van Nederland. Thuis en op school.* Bussum: Coutinho, 2002. 377 blz. ISBN 90 6283 275 X. EUR 30,00.

Migratie, minderheden en hun talen staan al vele jaren centraal in het werk van Guus Extra, hoogleraar Taal en Minderheden en directeur van *Babylon*, Centrum voor Studies van Meertaaligheid in de Multiculturele Samenleving, aan de universiteit van Tilburg. Hij heeft daar een internationaal-vergelijkend, empirisch en kritisch sociologisch onderzoeksprogramma ontwikkeld, waarin dissertaties worden geproduceerd zoals Tim van der Avoirds *Determining Language Vitality* (2001), over taalvitaliteit en taalverschuiwing in Hindoe-gemeenschappen die respectievelijk via Suriname en Oost-Afrika in Nederland en Engeland terecht zijn gekomen.

De afgelopen jaren heeft Extra bepaald niet stilgezeten. Na het mede door hem opgestelde taalkundigen-manifest *Het multiculturele voordeel: meertaligheid als uitgangspunt* (2000) verschenen in hoog tempo artikelen, rapporten, congresbundels en interviews, waarmee hij een informatieve en kritische bijdrage leverde aan het publieke discours over de veelaligheid in Nederland en Europa, en in het bijzonder de positie van de allochtone talen. Dit alles wordt nu onderbouwd met de degelijke wetenschappelijke studie *De andere talen van Nederland. Thuis en op school*, waarmee het Babylon-team een belangrijke bijdrage levert aan onze kennis van de talensituatie in Nederland.

Deel 1 (p. 11-155) doet verslag van een grootschalig onderzoek naar de allochtone talen in het lager en voortgezet onderwijs in Neder-

land, met taalpeilingen in dertien gemeenten, van Den Haag via Bergen op Zoom, Kerkrade en Utrecht tot Purmerend en Leeuwarden. Na een inleidende methodologische verantwoording met aandacht voor immigratielanden als Australië, Canada, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika wordt gerapporteerd, dat van de in totaal 140.000 ondervraagde leerlingen dertig procent thuis één of meer allochtone talen gebruikt naast of in plaats van het Nederlands. In totaal zijn 96 verschillende talen aangetroffen, van Akan en Albanees tot Zulu en Zweeds. Al deze talen – maar niet het Fries – staan op een dalende frequentielijst, waaruit blijkt dat Welsh, Wolof en Tsjetsjeens het minst voorkomen, en Turks, Arabisch, Berbers en Engels het meest. Deze lijst wordt gevolgd door twintig pagina's met voor elk van die 96 talen nuttige informatie over land van herkomst, aantal sprekers, classificatie, status en gebruik (maar helaas niet de beschikbare codificatie in woordenboeken en grammatica's).

Bijzonder interessant zijn vervolgens de profielen van de 23 meest frequent genoemde thuistalen, bij elkaar zo'n 47.000 keer vermeld – in volgorde van dalende frequentie: Turks, Arabisch, Berbers, Engels, Hindi, Papiamentu, Frans, Duits, Sranan Tongo, Spaans, Chinees, Koerdisch, Somalisch, Italiaans, Moluks Maleis, Urdu, Portugees, Servo-Kroatisch, Javaans, Farsi, Vietnamese, Grieks en Dari/Pashto. Maar voor de resterende 73 talen – waaronder grote als Indonesisch, Russisch, Punjabi, Gujarati, Japans en Swahili – is er hier dus verder niets. De profielen geven informatie over taalvaardigheid, taalkeuze, taaldominantie en taalpreferentie van de jonge sprekers in elk van die taalgroepen, vanaf vierjarige leeftijd tot ze